

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 347.73:336.748.12

Бартусяк П. І.,
асpirант кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МЕЖІ ФЕНОМЕНА ІНФЛЯЦІЇ У ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

LIMITS OF INFLATION PHENOMENON IN FINANCIAL AND LEGAL RELATIONS

У статті розкриваються межі феномена інфляції у сфері фінансових правовідносин. Демонструється суттєвий вплив інфляції на емісійні, банківські, валютні, податкові та бюджетні правовідносини. Робиться узагальнення про затребуваність ширшого наукового дослідження феномена інфляції представниками фінансово-правової науки.

Ключові слова: інфляція, правові межі інфляції, фінансові правовідносини, інститути фінансового права, інфляційний податок.

В статье раскрываются границы феномена инфляции в сфере финансовых правоотношений. Демонстрируется существенное влияние инфляции на эмиссионные, банковские, валютные, налоговые и бюджетные правоотношения. Делается обобщение о востребованности широкого научного исследования феномена инфляции представителями финансово-правовой науки.

Ключевые слова: инфляция, правовые границы инфляции, финансовые правоотношения, институты финансового права, инфляционный налог.

The article reveals the limits of the inflation phenomenon in the sphere of financial relations. In the current paper it is demonstrated the significant impact of inflation on emission, banking, monetary, tax and budget legal relations. A generalization is made about the demand for a broad scientific study of the inflation phenomenon by the representatives of financial and legal science.

Key words: inflation, legal limits of inflation, financial legal relations, financial law institutions, inflation tax.

Постановка проблеми. Будь-яке дослідження суспільного феномена тим або іншим чином розкриває фундаментальне питання про межі існування цього явища у суспільному житті. Те ж саме відбувається і під час дослідження правового явища інфляції. Якщо говорити коротко, то інфляція стосується практично усіх правовідносин із грошима, які притаманні найрізноманітнішим сферам суспільного буття. Вона безпосереднім чином впливає на благополуччя індивідів, суспільних груп та цілих держав. При цьому кожного разу при колосальних втратах населення від інфляційного знецінення благ, як у 2008 році у цілому світі та на початку 1990-х років і в 2014–2017 роках в Україні, феномен інфляції набуває своєї наочності, очевидності. Інфляція сигналізує про те, що вона є неодмінним атрибутом групового співжиття індивідів, спрямованих на задоволення своїх потреб, а це означає що вона є правовим феноменом. Правові межі інфляції маркують соціальний простір, у якому феномен інфляції існує. Потреба у розкритті цих меж у фінансово-правових відносинах зумовлена стійкою затребуваністю концептуалізації та легітимації самого правового поняття інфляції в правовій науці й законодавстві.

Ступінь наукової розробки проблеми. Натепер дослідження правої природи, поняття інфляції або межі цього феномена в суспільних відносинах знаходяться на зародковому етапі розвитку. У праві незначна частина науковців звертала увагу на інфляцію з позицій правої (позитивно-правової) науки. Серед них виділимо Є.О. Алісова, М.В. Карасьову, В.М. Назарова, Т.Е. Рождественську, Н.А. Саттарову та деяких інших.

Мета та завдання. Метою статті є розкриття меж феномена інфляції у фінансових правовідносинах. Для досягнення вказаної мети поставлено завдання, що полягають у демонстрації глибинного впливу інфляції на емісійні, банківські, валютні, податкові, бюджетні правовідносини.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у фінансово-правовій науці природу інфляції традиційно розкривають невідривно від природи грошей. При цьому кожен із поглядів не вирізняється оригінальністю внаслідок застосування позитивістського підходу до дослідження фінансово-правових явищ, а також тотального переважання економічного розуміння поняття інфляції.

Однією з перших на пострадянському просторі про необхідність дослідження феномена інфляції в межах науки фінансового права заговорила М.В. Карасьова. За її словами, проблема грошей (як засобу платежу у сфері публічних фінансів) виводить нас на проблему інфляції грошей як об'єкта фінансово-правового регулювання, а якщо глибше – на проблему об'єкта та правил виконання фінансового зобов'язання. Акцентуючи увагу на особливій ролі функції засобу платежу грошей у фінансових правовідносинах, М.В. Карасьова стверджує, що «особливо актуальну є проблема інфляції грошей та мінімізації її наслідків для суб'єктів фінансового обігу» [1, с. 28]. Цим, на жаль, розкриття набагато складнішого феномена інфляції науковцем і обмежується.

Необхідність дослідження феномена інфляції не тільки з позицій економічної науки, але і з правово-го боку обґрунтovує Н.А. Саттарова. Вона пише, що

«...інфляція – це аж ніяк не форс-мажорна обставина, а результат діяльності господарюючих суб'єктів, держави, що має особливість поширюватися за межі однієї країни. Як убачається, цей результат діяльності, підпорядкований не тільки економічним законам, але й правовим нормам» [2, с. 20]. Н.А. Сагтарова пояснює, що економічні закони диктують відповідну поведінку господарюючих суб'єктів, однак саме юридичні закони повинні забезпечити відповідність господарської діяльності учасників ринку економічним законам, оскільки тільки в цьому разі можна досягти ефективності економічної діяльності [2, с. 20].

Інший російський науковець В.М. Назаров погоджується з необхідністю досліджувати природу інфляції з позицій фінансово-правової науки. Проте, на його думку, до предмета дослідження науки фінансового права варто відносити лише грошові фактори інфляції, які виділяються ним поряд із негрошовими. Наприклад, В.М. Назаров пише, що на рівень інфляції істотно впливає величина ставки рефінансування, котра визначається розміром відсотків у річному обчисленні, що підлягає сплаті центральному банку країни за кредити, надані кредитним організаціям. За його словами, встановлення тієї чи іншої величини ставки рефінансування є фінансово-правовим положенням (актом), а тому має досліджуватися з позицій науки фінансового права [3, с. 24–28].

Ще одне дослідження на пострадянському просторі, котре опосередковано стосується феномена інфляції, виконане українським юристом-фінансистом Є.О. Алісовим. Автор, досліджуючи проблеми правового регулювання грошового обігу, вказує на те, що фіскальні цілі необхідно розглядати як фахулятивні, а в ідеалі варто взагалі відмовитися в практики фінансової діяльності державі від досягнення за допомогою емісійних механізмів (через запровадження інфляційного податку – П.Б.), оскільки це сприяє тільки вирішенню нагальних завдань і забезпеченням поточних урядових потреб у коштах [4, с. 253]. Таким чином, Є.О. Алісов концентрує свою увагу на способах запобігання інфляції, зокрема на впроваджені системи прогнозування готівкового обігу [4, с. 201] та законодавчому врегулюванні розмірів емісії грошей [4, с. 205].

Із зазначеного вище очевидно, що сьогодні дослідження інфляції є несистематизованими, незважаючи на те, що інфляція стосується, видозмінюю та трансформує всі без винятку грошові фінансово-правові відносини. Її межі, образно кажучи, поглинають усі або більшість відносин у сфері публічних (супільніх) фінансів, оскільки вони на сучасному етапі суспільного розвитку тільки тому й можливі, бо опосередковуються рухом грошей. Ці відносини практично нездійсненні без посередництва грошей, котрі стали універсальним винайденим людством посередником у відносинах стосовно розподілу та перерозподілу суспільних благ (публічних фінансів) [5, с. 195; 6, с. 56].

Як зауважують науковці-фінансисти з різних парадигмальних позицій, внутрішніми межами

об'єктивного фінансового права є відносини, які спрямовані на формування, розподіл та використання коштів публічних фондів [7; 8; 9]. П.С. Пацурківський пише, що матеріальним предметом фінансового права виступають публічні фінанси, які є за своєю суттю розподільними та перерозподільними суспільними відносинами, або розподільні та перерозподільні відносини у сфері публічних фінансів. Він підкреслює: «Це відносини не грошові, хоч без посередництва грошей вони не можливі в принципі. Це відносини не владні, неуправлінські суспільні відносини, тому що сенсом, змістом фінансових відносин є не підпорядкування волі одного суб'єкта – державі волі іншого суб'єкта, наприклад, платника податків, а розподіл та перерозподіл суспільних благ. Нарешті, це не відносини власності, а відносини щодо розподілу та перерозподілу частини приватної власності задля задоволення загального, публічного інтересу» [10, с. 95].

Інфляція, здійснюючи вплив на фінансові право-відносини в цілому, специфічним чином впливає на структурно відмінні типи таких відносин, урегульовані фінансово-правовими інститутами.

Так, російський правник-фінансист Д.В. Вінницький стосовно особливого місця емісійного права в системі фінансового права пише, що умовою нормального функціонування податкових та бюджетних відносин є стійкість національної валюти і безперебійне функціонування платіжної системи. На його думку, помилкова грошово-кредитна політика, надлишкова емісія готівкових грошей здатні привести до девальвації національної валюти, до інфляції, що має явно виражений фіiscalний ефект, та до неможливості виконання бюджету на відповідний рік [11, с. 356–357].

Таку ж позицію щодо тісного взаємозв'язку емісії грошей та інфляції поділяє Т.Е. Рождественська. Вона пише, що повноваженням емісійного центру є випуск готівкових та безготівкових грошових засобів, тобто емісія, але ще більш вагомим завданням із точки зору захисту публічних інтересів (тобто, інтересів кожного) є контроль того, щоб грошова маса відповідала обсягу економіки, що передбачає забезпечення стабільності грошової одиниці. Гарантування такої стабільності та боротьба з інфляцією, за словами Т.Е. Рождественської, є завданням спеціальних інститутів, центральних банків, котрі здійснюють грошово-кредитну політику. Як вона підsumовує, правові форми грошово-кредитної політики, у межах якої реалізуються цілі забезпечення стабільності грошової одиниці, боротьби з інфляцією, є стережнем сучасного банківського права [12, с. 24].

Таким чином, інфляція у формі знецінення грошей найперше вражає емісійні та банківські право-відносини, оскільки вони безпосередньо стосуються регулювання стабільності грошової системи, а вже далі розповсюджується по усьому спектру фінансово-правових відносин.

Щодо впливу інфляції на банківські та кредитні правовідносини Л.М. Красавіна пише, що, наприклад, у Російській Федерації в умовах фінансово-еко-

номічної кризи (2008 року – П.Б.) проявилися інфляційні наслідки передкризової кредитної експансії. Криза, на її думку, поглибила інфляційну складову частину діяльності банків: «перекредитування» економіки обернулось у період кризи збільшенням просрочених кредитів, накопиченням «поганих» боргів позичальників – їх неповерненням, а також знижилася прибутковість банківської системи з 409,2 млрд. рублів на початку 2009 року до 6,8 млрд. рублів у середині того ж року, коли 119 банків стали збитковими [13, с. 22].

Унаслідок цього Л.М. Красавіна припускає, що регулювання кредитних чинників інфляції має здійснюватися з урахуванням подвійній ролі кредиту. На її погляд, для стимулювання кредитної експансії, перекредитування клієнтів та уникнення порушення принципів кредитування необхідна жорстка кредитна політика посилення банківського нагляду і контролю. З іншого боку, як вона зазначає, зниженню інфляції сприяє розширення кредитування виробництва і оборот товарів та послуг, які служать для забезпечення стабільності грошей. Тому з урахуванням кредитного фактора інфляції, як резюмує Л.М. Красавіна, потрібно більше уваги приділяти кредитній політиці під час розроблення основних напрямів єдиної державної грошово-кредитної політики [13, с. 23].

Будучи одвічним супутником грошових відносин, інфляція безпосереднім чином деформує зміст валютних правовідносин. Як зазначають У.І. Моторнюк та Н.Л. Калиновська, вибір режиму валютних курсів залежить від того, яку мету переслідує економічна політика держави. На їхній погляд, у ситуації, коли основною метою ставиться досягнення повної зайнятості, а інфляції належної уваги не приділяється, перевага може бути надана плаваючим валютним курсам. Коли ж ставиться за мету уникнення інфляції, переважними є фіксовані валютні курси. За словами У.І. Моторнюк та Н.Л. Калиновської, проблема порівняльних переваг фіксованого і плаваючого валютних курсів значною мірою зводиться до проблеми оптимального поєднання безробіття та інфляції [14, с. 288].

Інфляція безпосередньо впливає і на бюджетні правовідносини. Наприклад, Т.І. Батракова вважає, що уряду кожної країни, яка знаходиться в кризі (наприклад, Україні – П.Б.), слід проводити антиінфляційну політику, яка включає в себе систему заходів, спрямованих на поновлення рівноваги між товарним і грошовим ринками, передбачає зростання пропозиції за скорочення попиту, тобто підвищення товарності економіки і скорочення непродуктивних витрат, насамперед дефіциту державного бюджету [15, с. 63].

Варто додати, що в українському бюджетному законодавстві передбачено запобіжний механізм для «роздумухування» інфляції. Так, частина 3 статті 95 Конституції України передбачає, що держава прагне до збалансованості бюджету. Саме словосполучення «збалансованість бюджету» було офіційно розтлумачене рішенням Конституційного суду України від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008. У ньому Конституційний суд України вказує таке: «Аналіз тер-

мінів «баланс», «збалансувати», «бюджет збалансований» свідчить про те, що збалансованість бюджету (держави, регіону) передбачає рівномірне (паритетне) співвідношення між його видатковою і доходною частинами, дотримання відповідності видатків доходам, проте не виключає при цьому можливості прийняття бюджету з перевищеннем видатків над доходами і на-впаки (з дефіцитом або профіцитом)» [16].

Чи не найпомітніший вплив інфляції спостерігається у податкових правовідносинах. Наприклад, Р.К. Шакірова зауважує, що прямі податки володіють стримуючим ефектом для розвитку економіки, а також підвладні інфляційним процесам. Звідси, на її думку, пріоритетне значення під час вирішення питання посилення фіiscalної функції податкової системи повинні мати податки на споживання з диференціацією за видами товарів і послуг, які знижують суспільний попит і володіють антиінфляційним ефектом [17, с. 34–35].

Про уразливість податкової системи від інфляції пише американський науковець М. Фельдштайн. Він справедливо зауважує, що наші податкові закони були написані лише для соціально-економічних умов із нульовою або ж надто низькою інфляцією. Але дійсність, на його погляд, показує, що навіть рівень інфляції в межах 6 чи 8 відсотків або більше спричиняє значні труднощі у податковій системі. Як приклад, він говорить про оподаткування доходів від капіталу в період 1960–1970 років у США, де інфляція створила фіктивний оподатковуваний дохід для уряду, а платники податку мусили платити податки не лише на реальний дохід від заощаджень, але й на цей фіктивний дохід [18, р. 154].

Шведський юрист-фінансист Л. Мутен стосовно глибинного інфляційного впливу на податкову систему пише, що під дією інфляції принципи справедливості і рівноправності, котрими керувалися під час побудови податкової системи, видозмінюються і вже не збігаються з тими принципами, які виникають опісля інфляційних процесів [19, с. 204].

Вплив інфляції на податкові правовідносини окремо досліджується серед інших С.М. Сайфієвою. Предметом її аналізу є залежність рівня податкового тягаря від інфляції, тобто скорочення податкових надходжень в умовах високої інфляції або, інакше кажучи, зацікавленість платника податків у відкладанні сплати податків, оскільки за час затримки гроші знецінюються. Така тенденція відображає ефект Олівера-Танзі (Julio Olivera – Vito Tanzi) – ситуацію, коли інфляція знецінює надходження від оподаткування, а високі темпи зростання загального рівня цін негативним чином впливають на фіiscalну систему [20, с. 99].

Важливий пласт впливу інфляції на публічні фінанси розкриває Н.А. Шикіна. Вона зазначає, що за свою глибинною суттю інфляція є прихованим, квазіфіiscalним податком, а за свою форму – інструментом квазіфіiscalного оподаткування, який знаходиться в руках обмеженої кількості людей (уряду і центрбанку), фінансово зацікавлених в інфляції (об'ективно і суб'ективно). Н.А. Шикіна припускає, що специфічною рисою інфляційного оподаткуван-

ня є можливість його використання в короткостроковому періоді як тимчасового конструктивного заходу [21, с. 199–202].

Деталізує природу інфляційного податку В.М. Назаров. Він підкреслює, що інфляційне оподаткування не ґрунтуються на повноцінному правовому регулюванні, його необхідно розглядати додатковим обкладенням до стягування податків [22, с. 13–16]. Як зауважує В.М. Назаров, негативним проявом інфляції є перерозподіл національного доходу на користь певних соціальних груп, а за певних обставин конкретним вигодонабувачем (отримувачем інфляційного податку – П.Б.) стає емітент грошових знаків – держава [22, с. 13–16].

Висновки. Із вищеперечисленого з упевненістю можемо констатувати, що феномен інфляції стосується прямо чи опосередковано всіх суспільних відносин, де функціонують гроші, але найбільш помітний

вплив інфляція чинить саме на фінансові правовідносини. Оскільки останні на сучасному етапі розвитку немислимі без використання грошей, котрі уможливлюють розподіл, перерозподіл валового внутрішнього продукту та національного доходу, то і інфляція виступає та виступатиме у перспективі неодмінним супутником.

Інфляція впливає на емісійні, банківські, валютні, бюджетні, податкові правовідносини. Маркування таких меж феномена інфляції є плацдармом для наступного пізнання й розкриття його фундаментальних якостей. Ці межі демонструють фінансово-правовий зміст інфляції, показують багатогранність явища інфляції, а якщо точніше – поліваріантність впливу інфляції на суспільні відносини у сфері публічних фінансів. Прийняття таких меж феномена інфляції означає також необхідність включення цього явища в орбіту фінансово-правових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карасёва М.В. Финансовое право и деньги: монография. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2006. 56 с.
2. Саттарова Н.А. Правовые средства регулирования инфляции. Финансовое право. 2013. № 2. С. 19–22.
3. Назаров В.Н. Финансовое право и финансовый кризис. Финансовое право. 2010. № 3. С. 24–28.
4. Алісов Є.О. Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні: дис. ... доктора юридичних наук. 12.00.07; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 445 с.
5. Мосс М. Опыт о даре: формы и причины обмена в архаических обществах. Общество. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии / М. Мосс, сост., пер. с фр., предисловие, вступит. статья, комментарии А. Б. Гофмана. Москва: КДУ, 2011. С. 134–285.
6. Поланьи К. Экономика как институционально оформленный процесс. Избранные работы. Москва: Изд. дом «Территория будущего», 2010. С. 47–81.
7. Пацурківський П.С. Системоутворюючий критеріальний ряд у фінансовому праві: необхідність зміни парадигмальних підходів. Проблеми філософії права. 2005. № 1–2, т. III. С. 95–104.
8. Мазур Т.В. Системоутворюючі чинники сучасного фінансового права. Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. 2012. Вип. 6 (15). С. 40–43.
9. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.
10. Пацурківський П.С. Суце та належне у фінансовому праві: основні типи доктринальних вирішень. Проблеми філософії права. Міжнародний теоретичний журнал. 2003. Т. I. С. 91–102.
11. Винницкий Д.В. Основные проблемы теории российского налогового права: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.14; Уральская государственная юридическая академия. Екатеринбург, 2003. 436 с.
12. Рожественская Т.Э., Гузнов А.Г. Банковское право. Публично-правовой аспект: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. 2-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Юрайт, 2018. 222 с.
13. Красавина Л.Н. Актуальные проблемы инфляции и ее регулирования в России: системный подход. Деньги и кредит. 2011. № 03. С. 19–28.
14. Моторнюк У.І., Калиновська Н.Л. Проблеми валютного регулювання в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2010. № 682. С. 288–294.
15. Батракова Т.І., Рогаченко О.С. Проблеми регулювання інфляційних процесів в Україні. Економіка та суспільство. 2016. № 7. С. 59–64.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення «збалансованість бюджету», використаного в частині третьій цієї статті (справа про збалансованість бюджету) від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-08> (дата звернення 21.08.2018 року).
17. Шакирова Р.К. Инфляция, антиинфляционная политика и налоги: теория и практика. Финансы и кредит. 2015. № 2 (626). С. 22–37.
18. Feldstein M. Inflation, Capital Taxation and Monetary Policy. Inflation: Causes and Effects / edited by Robert E. Hall. Chicago: University of Chicago Press, 1982. PP. 153–168.
19. Мутен Л. Реформа подоходного налога в странах, стоящих на пути перехода к рыночной экономике. Налого-бюджетная политика в странах с экономикой переходного периода. / под ред. В. Танзи. Вашингтон: МВФ, 1993. С. 192–220.
20. Сайфиева С.Н. Влияние инфляции на величину налоговой нагрузки в отраслевом разрезе. Региональные проблемы преобразования экономики. 2014. № 9 (47). С. 99–109.
21. Шикина Н.А. Инфляция как инструмент квазифискального налогообложения: теоретические аспекты. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Т. 21, Вип. 2. С. 199–202.
22. Назаров В.Н. Инфляция: публично-правовой аспект. Финансовое право. 2009. № 12. С. 13–16.